

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МІНСЬКИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ МИРНОГО ПРОЦЕСУ

Бурковський Петро Анатолійович

У статті розглядаються положення «Протоколу за підсумками консультацій Тристоронньої контактної групи стосовно спільних кроків, спрямованих на імplementацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та Президента Росії В. Путіна» та «Комплексу заходів з виконання Мінських домовленостей» з точки зору дотримання національних інтересів під час імplementації заходів із припинення збройного конфлікту на території Донецької та Луганської областей, збереження політичної стабільності та повноти суверенітету України. Обґрунтовується теза про неможливість досягнення тривалого і стійкого миру у разі послідовного виконання Україною Мінських домовленостей під зовнішнім тиском. Пропонується втілення низки заходів законодавчого та управлінського характеру, які враховували б існуючі ризики та можливості Мінських домовленостей, для захисту інтересів України у переговорному процесі.

Ключові слова: збройний конфлікт, національні інтереси, міжнародні переговори, Україна, Росія.

Burkovskiy Petro

THE POLITICAL AND LEGAL STATUS OF THE MINSK AGREEMENTS: RISKS AND OPPORTUNITIES FOR THE PEACE PROCESS

The article presents critical analysis of the “Protocol on the common steps to achieve implementation of the Peace Plan of President of Ukraine P. Poroshenko and President of Russia V. Putin as agreed upon consultations of the Trilateral contact group” and the “Complex of measures on implementation of the Minsk arrangements” in the context of defending national interests of Ukraine in the process of termination of the armed conflict on the certain territories of the Donetsk and Luhansk regions, as well as guarding political stability and sovereignty of Ukraine. It is argued that it is impossible to achieve a long-term and sustainable peace if Ukraine is forced by the external powers to implement the Minsk agreements, according to the existing strict order of actions. It is suggested that a set of legislative and governmental measures must be taken in order to mitigate risks and use opportunities of the Minsk agreements to protect national interests of Ukraine in the process of negotiations.

Keywords: armed conflict, national interests, international negotiations, Ukraine, Russia.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, однією з основних цілей держави є «мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» [1]. Збройна агресія Росії та оку-

пація окремих районів Донецької та Луганської областей наразі є найбільшою загрозою суверенітету та територіальній цілісності України.

Міжнародне значення цього конфлікту підкреслюється особливою увагою найбільших держав світу. Одноставна позиція «Великої сімки» з цього питання полягає у необхідності пошуку політичного рішення розв'язання конфлікту, зокрема,

«вжити конкретні заходи, які приведуть до повного припинення вогню відповідно до Мінських домовленостей» [2]. Проте Мінські домовленості не є досконалими і вже не відображають мінливої міжнародної обстановки: Росія продовжує агресивні дії на Донбасі, не визнаючи своїх зобов'язань, тоді як Захід дедалі глибше занурюється у внутрішні проблеми і втрачає надію змінити поведінку РФ політичними засобами. Тому, як слушно зазначають автори колективної монографії «Донбас і Крим: ціна повернення», у разі втрати Мінськими домовленостями чинності Україна повинна мати реалістичний план дій, який врахуватиме ключові для неї пріоритети врегулювання збройного конфлікту на Донбасі [3].

Однією з обов'язкових складових процесу розробки такого поліваріантного плану є оцінка політичних та правових механізмів, закладених у Мінські домовленості, які сприяли або, навпаки, заважали переговорному процесу щодо досягнення миру, а також аналіз ризиків та можливостей для України, з огляду на різні підходи до виконання цих домовленостей.

Метою цієї статті є аналіз положень документів, які лягли в основу Мінських домовленостей у вересні 2014 р. та лютому 2015 р., з точки зору відповідності національним інтересам України політичних та правових вимог щодо втілення заходів із припинення збройного конфлікту з Росією та встановлення миру.

З точки зору процесу врегулювання попередній «мирний план», підписаний у Мінську у вересні 2014 р., і **Мінські домовленості** у форматі «нормандської четвірки» у лютому 2015 р., залишаються базовими документами для політичного і правового аналізу сильних і слабких сторін щодо зобов'язань, які взяла на себе Україна і яких вона очікує від інших учасників.

Важливим аспектом гібридної війни, розв'язаної Росією проти України, стало політико-правове протистояння урядів двох держав щодо умов припинення збройного конфлікту. У розпал бойових дій у Донецькій та Луганській областях, зокрема, після відкритого вторгнення в районах Іловайська та Маріуполя, російська сторона розпочала активні політико-дипломатичні дії, спрямовані на формування в Україні та Європі уявлення про достатні умови «стабільного миру».

У підсумку ці зусилля вилилися в укладання «**Протоколу** за підсумками консультацій Три-

сторонньої контактної групи стосовно спільних кроків, спрямованих на імплементацію **Мирного плану Президента України П. Порошенка та Президента Росії В. Путіна**» [4].

Отже, сторони конфлікту та міжнародні посередники від ОБСЄ протягом вересня 2014 р. – січня 2015 р. припускали існування певного «мирного плану» президентів України та Росії, спільного підходу держави-агресора та держави, яка оборонялася, до виходу зі збройного протистояння.

Що стосується так званого «мирного плану Порошенка – Путіна», то аналіз відповідних ініціатив українського Президента від 20 червня [5], російського Президента від 3 вересня [6] та Протоколу [4] свідчить про те, що їхні ініціатори не мали на меті дійти згоди щодо предмету та природи конфлікту. Треба визнати, що єдиного мирного плану двох президентів не існувало. Їхню несумісність та нездійсненність зафіксовано неузгодженими і загальними положеннями Протоколу консультацій Тристоронньої контактної групи.

Положення Протоколу зафіксували:

- відсутність бажання держави-агресора згортати свої дії доти, доки протилежна сторона не погодиться виконати всі його умови;
- неготовність держави, яка зазнала агресії, ризикувати своїм суверенітетом для продовження повномасштабної збройної боротьби, а також ризикувати суверенітетом, віддаючи себе у повне розпорядження держави-агресора.

Така ситуація не є новою. У схожих умовах держави на Близькому Сході співіснували (Єгипет – Ізраїль у 1967–1982 рр.) та можуть співіснувати десятиліттями. Зрештою тривале збройне протистояння призводить до обопільного виснаження і визнанням необхідності міжнародного миротворчого посередництва. Проте суспільствам, які потрапили в такі умови, зазвичай загрожує зростання авторитарних тенденцій у сфері державного управління, поява масових радикальних рухів терористичного спрямування та соціально-економічна стагнація.

Так чи інакше, але Росія вирішила не йти цим шляхом і знову вдалася до чергової збройної інтервенції у лютому 2015 р. Після наступу російських військ на Дебальцеве перший план заходів з досягнення миру пішов у минуле, а його окремі положення трансформувалися у Мінські домовленості: «**Комплекс заходів** з виконання **Мінських домовленостей**» [7] та політичну за-

яву членів «нормандської четвірки» – Спільну декларацію президентів України, Франції, Росії та канцлера ФРН [8].

Отже, на зміну несумісним двостороннім мирним планам прийшли багатосторонні домовленості – складний комплекс взаємопов'язаних і не узгоджених у часі взаємних зобов'язань як сторін конфлікту, так і вимог третіх держав – посередників у процесі мирного врегулювання. З точки зору інтересів України, нові Мінські домовленості можна розділити на два окремі блоки. З одного боку, Росія взяла на себе чіткі зобов'язання перед Німеччиною та Францією щодо припинення агресії проти України: це пункти «Комплексу заходів» про припинення вогню, відведення артилерійських систем, забезпечення моніторингу ОБСЄ (як держава – член ОБСЄ), звільнення незаконно утримуваних осіб, виведення своїх військ та роззброєння незаконних груп, сприяння роботі тристоронньої контактної групи. З іншого боку, Україна взяла на себе несиметричні зобов'язання, які не лише передбачали дії з припинення конфлікту, а й прийняття важливих державних рішень внутрішньополітичного характеру, що стосувалися державного устрою та конституційного процесу.

Крім того, Мінські домовленості включали в себе пункт, щодо якого жодна сторона конфлікту не прагнула брати чітких зобов'язань. Ідеться про відновлення режиму державного українсько-російського кордону. Адже для Росії це створювало б неприйнятний прецедент розгляду на міжнародному рівні питання про порушення нею режиму державного кордону України взагалі, включно з анексованим Кримом. А для української сторони питання кордону було пов'язане з проведенням будь-яких виборів у зоні конфлікту.

Політико-правові ризики Мінських домовленостей

Несиметричність зобов'язань України в частині виконання Мінських домовленостей ускладнюється низкою внутрішніх та зовнішніх ризиків. Це, по-перше, **відсутність законодавчого оформлення політичних зобов'язань перед іншими сторонами домовленостей, які передбачали б відповідальність органів державної влади, що створює особливі вимоги для України на шляху до миру.** Зокрема, Президент позбавлений можливості об-

грунтовувати перед Урядом та Верховною Радою необхідність прийняття рішень (проекти законів), які вимагаються країнами-посередниками. З іншого боку, така правова невизначеність дозволяє політичним силам, представленим у парламенті та в місцевих радах, з власних міркувань подавати свої ініціативи з метою зриву політики Президента та дискредитації України в очах дружніх держав-посередників. Зрештою, відсутність законодавчого врегулювання мирного процесу може спровокувати спроби винести питання імплементації Мінських домовленостей на розгляд всеукраїнського референдуму. Як показує досвід інших постконфліктних країн (наприклад, референдум у Колумбії 2016 р.), це може стати суттєвою перепорою для миру чи навіть приводом для відновлення збройного протистояння.

По-друге, **політичний статус і вага Мінських домовленостей підтримуються лише стимулами і примусами, які можуть застосувати Німеччина і Франція, Захід в цілому до обох сторін конфлікту – України і Росії, зважаючи на власне бачення мирного процесу.** Як відомо, політична вага посередництва двох найбільших країн ЄС спирається на рішення Європейської Ради щодо застосування секторальних та персональних санкцій проти РФ. Проте особиста роль конкретних керівників Франції та ФРН у здійсненні тиску на Росію може обернутися для України цілковитою ізоляцією в разі їхнього програшу на виборах.

По-третє, **Мінські домовленості за останні два роки перетворилися на ставку у внутрішньополітичній боротьбі. Сили, які перебувають в опозиції до чинного Уряду та Президента, висувують дві політичні альтернативи домовленостям: запровадження воєнного стану або переведення країни у режим протекторату держави-агресора.** З обох боків спостерігаються спроби розмивання мирного процесу без чіткого пояснення мотивів і прораховування всіх наслідків таких дій.

Можливості Мінських домовленостей

Однією з головних переваг документів, укладених 12 лютого 2015 р. у Мінську, є **їхня багатосторонність та відкритість для зовнішнього втручання і оцінювання міжнародною спільнотою.** Зокрема, існує Резолюція РБ ООН 2022 (2015) від 17 лютого 2015 р., в якій висловлюється під-

тримка втіленню Мінських домовленостей [9]. Треба визнати, що ця резолюція має низку недоліків. По-перше, Росія не визначена як держава-агресор; по-друге, в резолюції не міститься жодних механізмів для втручання РБ ООН при невиконанні кроків, передбачених «Комплексом заходів». Також ні ООН, ні жоден орган ООН не згадуються у жодному пункті «Комплексу заходів» як учасник мирного врегулювання.

З іншого боку, **резолюція РБ ООН жодним чином не обмежує права України, передбачені Статутом ООН, у тому числі право застосовувати збройні сили з метою самооборони на власній території.** Відповідно, у разі чергової кризи, Україна може повністю скористатися цим правом і при цьому наполягати на необхідності дотримання Росією згаданого рішення РБ ООН.

Звідси випливає **беззастережне право України застосовувати силу проти російських військ та сепаратистів і водночас вимагати від Німеччини та Франції, загалом від Європейського Союзу й надалі продовжувати стримувальні заходи проти РФ.** Хоча це створюватиме для Заходу значні додаткові труднощі політичного та економічного характеру, проте не суперечитиме основним принципам європейської та американської політики з підтримки міжнародної безпеки, які вже тривалий час застосовуються на Близькому Сході.

Зокрема, протягом 1992–1994 рр. Захід підтримував доктрину прем'єр-міністра Ізраїлю Іцхака Рабина, згідно з якою Ізраїль вів переговори з Організацією визволення Палестини так, ніби не існувало терористичної загрози, але захищав своїх громадян від ісламських терористів так, ніби не велися мирні переговори. Втілення цієї доктрини зрештою привело до укладення між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини Угоди в Осло.

По-друге, **Мінські домовленості зафіксували чіткі вимоги щодо припинення конфлікту.** Доки залишатимуться обґрунтовані сумніви у тому, що російські регулярні війська залишаються в Україні, доти Захід не матиме підстав згортати санкції та інші стримуючі заходи військового характеру проти Росії чи зменшувати підтримку України. Навпаки, у разі спроби військ РФ здійснити нову операцію для захоплення великих міст поблизу лінії розмежування (як-от Маріуполя), Німеччина розглядатиме це як привід розпочати активну підтримку України озброєнням та військовою технікою [10].

З іншого боку, треба пам'ятати, **що в рамках Мінських домовленостей Росію так і не примусили відмовитися від логістичної та ресурсної підтримки сепаратистів.** І це залишає для неї відкритим «вікно можливостей» для тиску на Україну навіть після виведення всіх регулярних підрозділів і всіх «радників», «відпускників» та «добровольців». Тиску, що, як ми бачили у квітні–липні 2014 р., не зустрічатиме одностайної протидії ЄС.

Насамкінець залишається питання, як органи державної влади, в рамках Конституції та існуючої міжнародної ситуації, мають діяти для досягнення миру.

Зокрема, екс-міністр оборони Анатолій Гриценко пропонує в односторонньому порядку переписати Мінські домовленості та документи, узгоджені як на рівні «нормандської четвірки», так і в рамках тристоронньої контактної групи [11]. Однак у такому разі Україні доведеться інтенсивно готуватися для введення воєнного стану, оскільки такі кроки будуть використані Росією як привід вийти з переговорів та розпочати нову агресію. За такого сценарію від Верховної Ради України вимагатиметься формування коаліції та Уряду єдності, які працюватимуть переважно як правовий та господарський департаменти ставки головнокомандувача до завершення воєнного стану.

Схожий сценарій оприлюднила заступниця Голови Верховної Ради України Оксана Сироїд [12]. Ідеться про ухвалення закону про визнання факту агресії та окупації без запровадження воєнного стану, законодавче визначення межі тимчасово окупованої території. Після цього О. Сироїд пропонує зачекати або простимулювати агресора вивести свої війська з ОРДЛО і після цього провести військову операцію на Донбасі у режимі воєнного стану.

Проте різниця між першим і другим варіантом полягає лише в тому, що О. Сироїд пропонує перетворити Верховну Раду на центр прийняття всіх найважливіших рішень у ситуації воєнного стану. Однак і швидкі зміни міжнародного середовища, і несподівані зміни всередині українського парламенту не сприяють тому, щоб виконувати функції командного центру в кризовій ситуації. Поведінка парламентарів у грудні 2013 – лютому 2014 р. ці ризики ілюструє.

Пропозиції А. Гриценка та О. Сироїд впливають з недоліків сценарію, який наразі намагається втілювати виконавча влада і який полягає у за-

тягуванні часу шляхом нескінченних переговорів. Ідеться про втягування західних союзників та Росії у виснажливі переговори щодо деталей виборчого процесу і законодавства для ОРДЛО, заклики до введення миротворчого контингенту ООН [13], пропозицію нововведень на кшталт «поліцейської місії ОБСЄ» як приводу для демонстрації справжніх намірів Росії на Донбасі [14]. Виключення парламенту з цього процесу підриває легітимність будь-яких компромісів та реалістичність кроків щодо їхньої імплементації.

Прихильники відновлення тісних зв'язків з Росією, зокрема Віктор Медведчук, відстоюють сценарій, який передбачає федералізацію та завуальований російський протекторат якщо не над усією державою, то над окремими регіонами України в обмін на тривалий мир [15]. Такий підхід знаходить всередині парламенту підтримку фракції та груп, які складаються з колишніх членів Партії регіонів, оскільки передбачає їхнє повернення до влади.

Висновки

Мінські домовленості, попри несиметричність покладених на Україну зобов'язань і відсутність чіткого зв'язку між мирним врегулюванням та відповідальністю Росії за агресію проти України, не обмежують український Уряд у засобах захисту суверенітету та територіальної цілісності. Однак лише у разі ухвалення Верховною Радою України актів, що чітко визначають позицію держави та послідовність кроків у разі мирного врегулювання чи нового витка збройного конфлікту, Україна збереже шанс відновити контроль над окупованими територіями, не втрачаючи підтримки та довіри Заходу.

Законодавчі рішення варто ухвалювати, враховуючи досвід непослідовності Верховної Ради та Уряду під час процесу переговорів щодо приєднання України до Договору СТАРТ-1, що вилилося у ратифікацію Договору та Лісабонського протоколу до нього без чітких зобов'язуючих вказівок виконавчій владі (Президента та Уряду) у відповідній Постанові Верховної Ради від 18 листопада 1993 р.[16].

Шляхом ухвалення закону з директивами для переговорів та критеріями оцінки успішності втілення мирного плану, зокрема, окремих кроків, передбачених Мінськими домовленостями, вдасться забезпечити виконання українських зобов'язань

перед західними союзниками і водночас встановити чіткі межі можливих компромісних рішень.

Ідеться про те, що внесення змін до Конституції, в тому числі щодо особливостей урядування в ОРДЛО в Перехідних положеннях, може відбутися лише після або, як виняток, одночасно із ухваленням окремого закону. В ньому, на відміну від пропозицій О. Сироїд, варто не констатувати факт агресії та окупації, а визначити вимоги України до втілення такого самоврядування та послідовності дій органів виконавчої влади з відновлення суверенітету на Донбасі. Так само має бути ухвалений закон, що наділятиме Президента України додатковими повноваженнями, в тому числі щодо ініціювання перегляду положень Мінських домовленостей у разі загрози нового наступу Росії.

Зокрема, за участі експертів – представників ФРН та Франції треба визначити, **за якими критеріями представники держави в нинішніх умовах під час міжнародних переговорів визнаватимуть досягнення на лінії розмежування повного припинення вогню** (критерії відліку часу початку припинення вогню, його повноти і тривалості; внесення змін до законів про оборону та Збройні сили, які визначатимуть обов'язок вищого військового командування правдиво і оперативно інформувати парламент про випадки порушення цього режиму, які даватимуть право військовослужбовцям на лінії розмежування самостійно приймати рішення про збройний опір ворогу одразу після повідомлення командування про порушення режиму тиші; критерії визнання звітів спостережної місії ОБСЄ, зокрема, присутності спостерігачів на всій лінії розмежування тощо), **виведення іноземних військ і техніки** (визначення критеріїв та учасників документальної фіксації переміщення особового складу та техніки на територію Росії, можливо, поділу ОРДЛО на кілька зон поступового виведення військ за прикладом виведення ізраїльських військ з Синайського півострова, визначення строків та етапів такого виведення), **роззброєння незаконних збройних формувань** (добровільного при посередництві зовнішніх спостерігачів чи за участі миротворчого контингенту ООН) та **звільнення всіх полонених і заручників** (можливо, з використанням механізмів обміну військовополоненими, передбачених Женевськими конвенціями).

Поряд із втіленням Мінських домовленостей має відбуватися правове забезпечення заходів із зміцнення обороноздатності країни. Варто внести зміни, тимчасові положення до закону про военний стан, які чітко зобов'язуватимуть Пре-

зидента та Уряд запроваджувати його при виникненні певних нових обставин і загроз з боку РФ.

Варто переглянути засади конституційного парламентського контролю у сфері національної безпеки та оборони. Зокрема, доцільно розши-

рити повноваження Верховної Ради в частині затвердження кандидатур вищого військового командування, ухвалення рішень за підсумками оборонного огляду, здійснення закупівель та витрат у оборонній сфері, проведення розслідувань за підсумками воєнних невдач.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>
2. G7 Ise-Shima Leaders' Declaration, G7 Ise-Shima Summit, 26-27 May 2016 [Електронний ресурс] / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/files/000160266.pdf>
3. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – С. 123.
4. Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и Президента России В. Путина [Електронний ресурс] / ОБСЄ. – Режим доступу : <http://www.osce.org/home/123257?download=true>
5. Мирний план Президента України щодо врегулювання ситуації в східних регіонах України [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 20 червня 2014 р.. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/petro-poroshenko-predstaviv-v-donbasi-mirnij-plan-z-vregulyu-33044>
6. Президент России Владимир Путин озвучил подробности плана по урегулированию ситуации в Украине [Електронний ресурс] // ТАСС. – 3 сентября 2014 г.. – Режим доступу : <http://tass.ru/info/1418600>
7. Комплекс мер по выполнению Минских соглашений, согласованный Трёхсторонней контактной группой на саммите в Минске 12 февраля 2015 [Електронний ресурс] / ОБСЄ. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>
8. Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина про підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей, схваленого у Мінську 12 лютого 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695
9. UN Security Council Resolution 2202 (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF99B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf
10. Hans Binnendijk and John E. Herbst. Putin and the 'Mariupol Test' [Електронний ресурс] / Hans Binnendijk and John E. Herbst // The New York Times. – 2015. – March 15. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2015/03/16/opinion/putin-and-the-mariupol-test.html?_r=0
11. Анатолій Гриценко: «Мінські угоди – це обман українського народу» [Електронний ресурс] // Лівий берег. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2016/10/02/346755_anatoliy_gritsenko_minski_ugodi-.html
12. Сироїд О.І. Не залишитися в конфлікті [Електронний ресурс] / О.І. Сироїд // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 11 червня. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/internal/ne-zalishitisya-v-konflikti-_.html
13. Клімкін у Раді безпеки ООН знову закликав створити миротворчі сили для Донбасу [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27421760.html>
14. Президент України провів телефонну розмову у «Нормандському форматі» [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 24 травня 2014 р.. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-u-normandskomu-f-37183>
15. Виктор Медведчук: 70% политиков Минские соглашения «не читали, но осуждают» [Електронний ресурс] // Комсомольская правда в Украине. – 2016. – 9 июня. – Режим доступу : <http://kp.ua/politics/541746-vyktor-medvedchuk-70-polytykov-mynskye-sohlasheniya-ne-chytaly-no-osuzhdaut>
16. Постанова Верховної Ради «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року» від 18 листопада 1993 р. № 3624-ХІІ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3624-12>

References

1. Ukaz Presyidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoii bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro strategiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The decree of the President of Ukraine “On decision of national security

- Council and defense of Ukraine from May 6, 2015 “About Strategy of national security of Ukraine”. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7> [in Ukrainian].
2. G7 Ise-Shima Leaders’ Declaration, G7 Ise-Shima Summit, 26–27 May 2016 // Ministry of Foreign Affairs of Japan. Retrieved from <http://www.mofa.go.jp/files/000160266.pdf> [in English].
 3. *Donbas i Krym: tsina povnennia* [The Donbass and the Crimea: the price of return] (Eds. Horbulin V.P., Vlasiuk O.S., Libanova E.M., Liashenko O.M.) (2015). Kyiv: National Institute for strategic studies [in Ukrainian].
 4. *Protocol po itogam konsultatsiyi trekhstoronney kontaktnoi hrupy otnositelno sovместnykh shahov, napravlenykh na implementatsiyu Mirnoho Plana Prezidenta Ukrainy P.Poroshenko i Prezidenta Rossii V.Putina* [The Protocol on consultations Tripartite contact group on joint steps aimed at implementation of the Peace plan of President of Ukraine P. Poroshenko and President of Russia Vladimir Putin]. OSCE. Retrieved from <http://www.osce.org/home/123257?download=true> [in Russian].
 5. *Myrnyi plan Prezydenta Ukrainy shchodo vrehuliuвання situatsii v skhidnykh rehionakh Ukrainy* [The peace plan of President of Ukraine on settlement of the situation in the Eastern regions of Ukraine] (June, 20, 2014). *Ofitsiynne internet-predstanvytstvo Prezydenta Ukrainy – Official website of President of Ukraine*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/petro-poroshenko-predstaviv-v-donbasi-mirnij-plan-z-vregulyu-33044> [in Ukrainian].
 6. *President Rossii Vladimir Putin ozvushil podrobnosti plana po uregulirovaniu situatsii v Ukraini* [Russian President Vladimir Putin announced the details of the plan for the settlement of the situation in Ukraine]. (September, 3, 2014). TASS. – Retrieved from <http://tass.ru/info/1418600> [in Russian].
 7. *Kompleks mer po vypolneniyu Minskikh sohlashenii, sohlasovannyi Trekhstoronnei kontaktnoi hrupoi na sammite v Minske 12 fevralia 2015* [The complex of measures on implementation of the Minsk agreements agreed by the Trilateral contact group at the summit in Minsk on 12 February 2015]. OSCE. Retrieved from <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true> [in Russian].
 8. *Deklaratsia Presyidenta Rosiyskoi Federatsii, Presyidenta Ukrainy, Presyidenta Frantsuzkoi Respubliki i Kantslera Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna pro pidtrymku Kompleksu zakhodiv z implementatsii Minskikh domovenostey, skhvalenoho u Minsku 12 liutoho 2015 roku* [Declaration of the President of the Russian Federation, President of Ukraine, President of the French Republic and the Chancellor of the Federal Republic of Germany in support of complex of measures on implementation of the Minsk agreements approved in Minsk on February 12, 2015]. (20 chervnia 2014). *Ofitsiynne internet-predstanvytstvo Prezydenta Ukrainy – Official website of the President of Ukraine*. Retrieved from www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695 [in Russian].
 9. *UN Security Council Resolution 2202*. (2015). Retrieved from http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf [in English].
 10. *Hans Binnendijk and John E. Herbst*. (March 15, 2015). *Putin and the «Mariupol Test»*. *The New York Times*. – Retrieved from http://www.nytimes.com/2015/03/16/opinion/putin-and-the-mariupol-test.html?_r=0 [in English].
 11. *Anatolii Hrytsenko: «Minski uhody – tse obman ukraiinskoho narodu: interviiu* [Anatoly Gritsenko: “The Minsk agreement is a fraud of the Ukrainian people”]. *Livyi bereh – Left coast*. Retrieved from http://lb.ua/news/2016/10/02/346755_anatolii_gritsenko_minski_ugodi-.html [in Ukrainian].
 12. *Syroiid, O.I.* (2016). *Ne zalyshytysia v konflikti* [Do not stay in the conflict]. *Dzherkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine*. July, 11.. Retrieved from http://gazeta.dt.ua/internal/ne-zalishytysya-v-konflikti-_.html [in Ukrainian].
 13. *Klimkin u Radi bezpeky OON zнову zaklykav stvoryty myrotvorchi syly dlia Donbasu* [Klimkin at the UN security Council again called for the establishment of peacekeeping forces for Donbas]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27421760.html> [in Ukrainian].
 14. *Prezydent Ukrainy proviv telefonnu rozmovu u «normandskomu formati»* [The President of Ukraine has held a phone conversation in Normandy format]. (24 May, 2014). *Ofitsiynne internet-predstanvytstvo Prezydenta Ukrainy – Official website of the President of Ukraine*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-u-normandskomu-f-37183> [in Ukrainian].
 15. *Viktor Medvedchuk: 70% politikov Minskiie sohlasheniia “ne chitali, no osuzhdaiut: interviiu* [Victor Medvedchuk: 70% of politicians Minsk agreement «have not read, but condemn»]. (9 June, 2016). – *Komsomolskaia pravda v Ukraini – Komsomolskaya Pravda in Ukraine*. Retrieved from <http://kp.ua/politics/541746-vyktor-medvedchuk-70-polytykov-mynskye-sohlasheniya-ne-chytaly-no-osuzhdaiut> [in Russian].
 16. *Postanova Verkhovnoi Rady «Pro ratyfikatsiu Dohovoru mizh Soiuzom Radianskikh Sotsialistychnykh Respublik I Spoluchenumu Shtatamy Ameryky pro skorochennia i obmezhenia stratehichnykh nastupalnykh ozbroien, pidpysanoho u Moskvi 31 lypnia 1991 roku, i Protocolu do niho, pidpysanoho u Lisaboni vid imeni Ukrainy 23 travnia 1992 roku» vid 18 lytsopada 1993 r. № 3624-XII* [The Verkhovna Rada resolution «On ratification of the Treaty between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the reduction and limitation of strategic offensive arms, signed in Moscow on 31 July 1 and the Protocol to it signed in Lisbon on behalf of Ukraine on 23 may 1»]. *Ofitsiynyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3624-12> [in Ukrainian].